

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационния труд на г-жа Надежда Сярова на тема: „В сърцето на империята на Турчина. Османският двор и структурите на системата „кул“ през погледа на друговеца-християнин“

Една от фундаменталните разлики между християнския и мюсюлманския свят в миналото и сега е липсата на интроспекция от мюсюлманска страна и отказ от вглеждане в особеностите на другия. Християните обратно: те се интересуват от „другите“, обичат да се вглеждат и в себе си и това им осигурява безспорно цивилизационно превъзходство. Друг е въпросът дали мюсюлманската „самодостатъчност“ не дава голяма доза неоправдано самочувствие, което в сблъсъка на цивилизациите им осигурява и известно превъзходство поне по отношение на увереност в собствената им правда.

Започнах така своята рецензия, защото след като прочетох дисертацията, се замислих от къде всъщност идва нашата представа за Османската империя. Частично тя идва от османските исторически трудове и трактати, които обаче прокарват и определени имперски и владетелски митологеми. Истинската представа като че ли идва отвън. В това отношение г-жа Сярова напълно удачно се е спряла на 9 европейски автори за империята. Сигурен съм, че техният поглед е решаващ за европейската представа за „Турчина“ и за неговата империя.

Авторите всъщност са много различни: обединява ги това, че творят горе-долу по едно време. Между тях има такива като Менавино, които познават обекта отвътре: били са в близкото обкръжение на султана. Има и такива, които са били пленници (като Джорджевич) и са изтърпели всички унижения и трудности на подобен живот. Има „академици“, като Кантакузин, етнографи, художници и др. Общо взето подборът на авторите съставлява целия възможен спектър на лични съдби, предпочитания и поглед към империята на „Великия турчин“.

Огромната като обем дисертация е разделена на Увод, четири глави, Заключение и списък на цитираната литература. Обемът ѝ е внушителен и надхвърля всичко, което съм виждал до сега. На пръв поглед това означава, че авторката е изключително скрупулозна в анализа си и не пропуска нито една подробност от наблюденията на своите автори. На

второ четене това е резултат от стремежа на автор, който изследвайки изворите се учи, поради което не може да бъде кратък.

В увода, който сам по себе си е дълъг – цели 77 страници – авторката оценява произведенията на своите девет автора, както и проучванията върху тях. Повечето от произведенията са „бестселъри“ за своето време, следователно имат голям аудиторен „импакт фактор“. За съжаление много от онези, които се позовават на тях (има предвид предимно турски автори от типа на Иналджък и Неджиполу) или не познават добре езика на изворите, или не могат да се позоват на солидно извороведско изследване. Поради това правят и много грешки. Висока оценка е дадена на няколкото български изследвания върху венецианската литература от това време и върху трудовете на отделни автори, като Рамберти. Тези извори оправдават стремежа на авторката да бъде максимално подробна и прецизна в анализа на текстовете. Очевидно е, че без подобна обработка на изворите, изводите не могат да бъдат приемливи. Че авторката си е поставила подобна цел личи от подробно формулираните цели и задачи: общо цели 16 пункта: истински рекорд на Гинес! Лично за мен изобилието от цели и задачи е солидно оправдание за обема на отделните части на дисертацията.

Четирите глави са посветени на базисни аспекти на османската държавна и военна система, в основата на която стои системата „кул“ (всъщност „привилигирано робство“).

Първата глава е посветена на дворцовия комплекс, неговото устройство и функциониране. Озаглавена е „Домът на Господаря. Сараят на Великия Турчин“. Според изворите и самата авторка дворцовият комплекс се състои от Топ капъ сарай, Ески сарай и Йеди куле. На подробен анализ (някъде прекалено подробен) са подложени архитектурата, функциите, структурите на отделните съставни части. Всъщност става въпрос за любимия на източните деспоти и техните монархии „затворен град“, в който простосмъртните нямат достъп. Целта е сред тях да се създаде усещане за тайнственост и величие. Според г-жа Надежда Сярова най-добре осведоменият автор по тези неща е Менавино и това е естествено и оправдано. Авторите, с които е работено не правят разлика между сарай и харем, отделят особено внимание на Йени сарай („Новия дворец“). Авторката се е постарала изключително подробно да проследи архитектурата на отделните части на комплексите, но като че ли забравя, че авторите на съответните съчинения работят „на

око“. Следователно на основа на техните сведения не могат да се првят точни извори за размерите на съответните части на дворците. Сред всички автори изпъкват със своята точност и подробност сведенията на Менавино, следвани от тези на Басано и Кантакузин. Впечатлението ми е, че анализът е много подробен и професионален. Той „изчиства“ сведенията до основата им и може да служи за солидни изводи. Изводите обаче не са формулирани ясно и кратко. Ако са многословни, както е в случая, тяхната познавателна стойност намалява. В общи линии „нашите“ извори, според мен, идеализират съсредоточването на власт в дворцовия комплекс. Това е мечтата за централизация, която на Апенините и в други части на Европа липсва. Иначе други извори показват, че империята е доста регионална, а в определени случаи – хаотична като структура.

Втора глава е озаглавена „Робите на Падишаха. Робската институция в Османската империя“. Ясно е от пръв поглед, че темата е изключително важна и многопластова. Започва се с това, което прави изключително впечатление: системата „девширме“ и се стига до видовете робство (класическо и привилигирано), начините на попадане, робската съдба на отделните индивиди, вкл. и авторите и т.н. Те, обаче, според изводите на авторката, отделят най-голямо внимание на корпуса на аджеми-оланите, в който се подготвят елитните подразделения на султанската гвардия. Истинска драма за авторите е трансформацията на бъдещите преторианци от християни в мюсюлмани. Разбира се, никой не може до край да вникне в душите на конвертитите, освен ако сами не решат да го опишат. Така прави един друг автор : Константин Михайлович от Островица. Това повдига въпроса дали в подобно изследване не трябва като фон да се привличат и други автори. Не смея, предвид обема на дисертацията, да правя такива предложения. Но и във втората глава се усеща неизбистреност на изводите.

Трета глава („Османският войн. Османското военно дело в края на 15-16 в.) обсъжда военни въпроси, които особено вълнуват европейците: да не забравяме, че мнозина от тях пътуват из Османската империя с шпионски мисии. Сведенията на авторите този път са по-мощабни и обхващат както столичните подразделения, така и провинциалните части, оръжейниците и флота. Общо взето европейците, напълно оправдано, нямат високо мнение за османския флот. Анализът на произвежданите в империята метали, от своя страна показва, че още в зенита на своята мощ османците

изостават от Европа по качеството на своите оръжейни системи. Авторите, анализирани в дисертацията, както и други извори показват, че османската военна система е много пъстра. В нея основно място като численост, а не като ядро, играят паравоенните формирования.

Интересно е, че анализирани автори обръщат сериозно внимание не само на организационно-технологическите, но и на психологическите страни на военната система. Авторите се интересуват от религиозната мотивация на османския военнослужащ и повечето достигат до извода за мотивиращото влияние на исляма. Преобладава мнението, че османските „аскери“ наблягат на военния практицизъм, отколкото на униформи, етика и др. В същото време много от тях изтъкват липсата на професионализъм, особено у „високотехнологичните“ аспекти на военното дело.

Последната четвърта глава е посветена на имперската администрация и прислуга („Зад стените на Високата порта. Централната имперска администрация и придворната прислуга“). Изложението следва триделната структура на управлението: централни органи на власт, вътрешни органи на власт (бирун) и външни органи на власт (ендерун). В службите от всякакъв характер ефективността се съчетава с корупцията, схваната като европейско разбиране за вземане на подкупи. Според мен няма друго обяснение за съчетаването на тези несъвместими от европейска гледна точка явления, освен че подкупите са част от системата. Това вероятно е източна традиция, при която подкупите са нещо нормално и помагат за функционирането на системата. Това е свързано с изконното уважение и преклонение към властта, с което се отличават дори и по-развитите днешни мюсюлмански общества. Общо взето османската система е силно бюрократизирана и се поддържа благодарение на централизацията на приходите. Ако последното започне да дава дефекти, цялата система започва да се разпада.

Независимо дали са толерантни или не към османските турци, разглежданите автори очертават една действителност, която като че ли е актуална и до наши дни. Между османско-мюсюлманския и европейско-християнския свят има дълбоки и практически непреодолими различия. Въпреки усилията те да бъдат преодолените те продължават да са видими. Това важи особено за периоди, в които наследниците на „Великия турчин“

изпадат в „гранична ситуация“ (според схващането на екзистенциалистите), изоставят европеизма и започват да се държат така, както повелява османският им атавизъм.

Като професионален историк съм наясно с огромното значение, което има за проучванията добрата обработка, коментари и анализ на изворовите текстове. В това виждам и основната заслуга на дисертационния труд на г-жа Сярова. Отличното владение на езика, нагласата да бъде пунктуална и да вниква в детайла, правят нейния труд ценен извор на сигурни данни за Османската империя в зенита на нейната мощ. Аз лично не виждам какво в него може да се добави: той е достатъчно наситен с информация.

Големият обем на дисертацията обаче определено повдига някои въпроси. Констатацията е, че всичко в дисертацията е голямо: голям е уводът, много подробни са коментариите, дълги, но за съжаление понякога неясни са изреченията. От тук обемът набъбва до непознати за дисертационен труд размери. Това, според мен, може да се дължи на няколко причини. Първо, дисертационният труд е трябвало да бъде съкратен по отношение на авторите. Това обаче не е направено по неизвестни причини. Второ, този начин на изразяване е авторски стил, който не може обективно да бъде критикуван. Г-жа Сярова обича да изчиства всички неясноти, което неизбежно увеличава текста. Трето, това е „болест на растежа“ или етап в научното развитие, който Игор Шевченко нарече „синдром на гъсеницата“. Т.е. това е време, в което авторът иска да изясни всичко и малко се интересува от това, какво ще е отношението на читателя. Така или иначе обемът, начинът на изразяване (иначе авторката е много добра стилистка) като че ли се очертават като основни слабости на дисертацията. Нека бъда разбран правилно: като информационен масив това не е недостъпък. Той се превръща в такъв от гледна точка на възприемане на текста. Все пак не всички читатели имат времето и нагласата да четат десетки страници по някой не дотам важен проблем. С научното си израстване г-жа Сярова очевидно ще стане „пеперуда“ (пак според Шевченко) и ще започне да синтезира своите наблюдения в постигнат езиков еквивалент.

Иначе аз лично нямам принципни бележки по съдържанието на дисертацията. Убеден съм, че тя съдържа множество приноси и че авторката има огромен изследователски потенциал. Поради това призовавам уважаемото научно жури да гласува положително за

присъждане на научната и образователната степен „доктор“. Аз лично ще гласувам убедено в този смисъл.

София, Успение на Свети Иван Рилски

18 август 2016 г.

Рецензент:

(проф. дин Христо Матанов)